

Магдалена Костова

**ГЕОРГИЙ ИВАНОВ В ЛИТЕРАТУРНИЯ ЖИВОТ
НА ПЕТЕРБУРГ 1918 – 1922 Г.**

Георгий Владимирович Иванов (1894 – 1958) е сред онези имена, които през последните години постепенно измениха литературноисторическата карта на руската култура от началото на ХХ век, бележейки непознати хоризонти на изследване и нови насоки за преценка на стойностите. Този творец изживява мъчително труден житейски и естетически път от “не напълно бездарен” поет, автор, “имащ вкус”, до “пръв поет на руската емиграция”, от маниерен съчинител до “принц” на новата руска литература и съумява да превърне живота си в легенда.

До революцията съвременната на поета критика, отчитайки гъвкавостта и свежестта на лириката му, версификаторското му умение, утвърждава чрез рецензиите и отзивите преобладаващото мнение, че се е появил поет – блестящ и очарователен, но от второстепенна величина. Често като потвърждение на невисокото мнение за ранната поезия на Иванов се цитира рецензията на Блок за “Горница” от 8. III. 1919 г., според която Блок обявява Иванов за “човек, заклан от цивилизацията”. Този орязан цитат недобросъвестно се използва през годините, в които “принцът на новата руска литература” е окачествяван като “белогвардейски поет” и “нищожен епигон”. В същата рецензия Блок отбелязва и друго –

че авторът на “Горница” е “един от най-талантливите” сред младите стихотворци, и го определя като пълна противоположност на Димитър Цензор, като “нещо удивително и непонятно”. Въпреки явното си несъгласие с позицията на младия автор, Блок пише: “Когато започна да чета стихотворенията на Г. Иванов, неизменно се срещам с хубави, почти безукорни по форма стихотворения, с ум и вкус, с голямо художествено разбиране, бих казал, с такт, никаква пошлост, нищо вулгарно”¹. В рецензията за “Горница” Блок изтъква проявата на някаква “нечовешка злоба”, която според него е “възмездие за нас”. Ако това е вярно, може би в конфликта между ранната “злоба” и безметежността на благородника – конфликт, който погрешно се разглежда като вид снобизъм, е заложен бъдещият автор на “Распад атома”.

Г. Иванов посреща с ентузиазъм Февруарската революция. Октомврийската обаче възприема веднага като зло. Пет години Иванов живее при съветската власт, преживява арести и загуби – най-голямата – на учителя и приятеля Гумилев, за когото замисля да напише книга.

1917, 1918, 1919, 1920 г. са време на трагичен разлом за руската империя, години на изпитание за руската интелигенция, време, в което е трудно и небезопасно да се живее и твори. Редица издания прекратяват излизането си. Но въпреки трудностите в тези години, Иванов успява да отпечата няколко доста остри стихотворения и редица статии – една от които е “Жертва Пушкина” (“Русская воля”, 1917 г.) – творба, която разкрива ролята на руския класик за формиране на художествените идеи и критерии на Иванов.

Известно време въпреки несигурността на утрешния ден, културният живот в Петербург продължава да кипи, организират се различни литературни вечери и балове, писателски дружества и литературни общества, за които говорят мемоаристите, описващи тези гладни и студени

революционни години, когато ежедневната порция храна (ако въобще се заработи) – е късче сушена риба. Все още обаче съществува относителна свобода, глътка въздух за творчество. Така например през 1918 г. се учредява литературното общество “Арзамас”, един от организаторите на което е Иванов.

В РГАЛИ се пази писмо от бюрото на “Цеха на поетите” от 16 април 1918 г., в което Цехът моли комисаря по делата на изкуството за съдействие и пари за “Арзамас”. Писмото е подписано от Г. Адамович и Г. Иванов върху бланка на “Цеха”. По повод на това литературно общество Иванов пише писмо на М. Кузмин, когото се опитва също да включи като авторитет². По това време възстановява дейността си и “Цехът на поетите” под името “Втори цех на поетите”. Датата на това събитие различните изследвачи определят различно. В повечето споменавания се посочва 1920 г., в други се избягва датировка. Има известни основания да се смята, че Вторият цех е създаден в самото начало на 1918 г.

В Йелския университет се пази писмо на Г. Адамович до Ю. Терапиано по повод на статия на последния, публикувана в “Русская мысль”, където Терапиано твърди, че Цехът е възобновен през 1920 г. от Н. Гумильов. Адамович прави няколко поправки, които се потвърждават от други бележки и писма, запазени в архива.

“Скъпи Юрий Константинович – пише той. – ... Вторият Цех не само че не е бил “възстановен” от Гумильов, но беше създаден от Г. Иванов и от мен при неговата съпротива. Първото събрание беше при мене на “Верейска” улица и се състоя без Гумильов, без Ахматова и Лозински. Струва ми се, тук беше Манделщам. Това вероятно е било 1917 или началото на 1918 г. Но в никакъв случай не през 1920 г., както Вие пишете. Въобще към Втория Цех Гумильов даже и по-късно имаше само случайно отношение”³.

Важната организаторска роля на Иванов във Втория цех и мястото на учредяването на Цеха се потвърждава

и от друго недатирано писмо на Иванов до Михаил Зенкевич, което се пази във фондовете на Държавния литературен музей в Москва и в което Иванов настоява Зенкевич също да участва в новия Цех. Писмото очертава някои литературни идейни пристрастия на поета и кръга на участниците във Втория цех.

“Мили Миша – пише Иванов, – Цеха възобновихме под названието “Втори Цех на поетите”. От старите членове участват Ахматова, Гумилъв, Кузмин, Лозински, Манделщам, аз – и извънредно важно е да участваш и ти. В този нов Цех, където освен нас ще има редица млади поети, ние сме длъжни да влезем същата дружна група и да образуваме същото тясно ядро, както и в първия цех. С. Городецки, Гипиус, Гедролец, Граал, Бруни – естествено отпадат, но много жалко, че не можем да доведем Нарбут от неговата черниговска пустиня... Цехът ще се състои на 20 – в 9 ч. Вечерта на Верейска 11, кв. 2, у Адамович.”⁴

Продължител на традициите на литературнохудожественото кафене “Бродячая собака” става организираният от Борис Пронин “Привал комедиантов” (1916 – 1919 г.), където продължават литературните вечери на поезията и се събира цялата артистична бохема. На сцената на това кабаре се изявяват и музиканти, и художници. Има запазени свидетелства, че там е поставен куклен театър (“Силата на любовта и вълшебството”), чиито стихове превежда от френски Г. Иванов.

На сцената на “Бродячая собака” заедно с Глебова – Судейкина танцува и първата жена на поета – францужойката Габриел Тернизен, която е актриса. След революцията, за да получи френско поданство, тя се развежда с Иванов и заминава за Франция. В спомените на Нина Берберова Габриел е “въздушно, очарователно същество”⁵.

За човешката общителност на Иванов, “очарователната му язвителност” е големия кръг от контакти свидетелства Всеволод Пастухов, разказвайки за една поетична вечер на Иванов⁶.

Ако след завръщането си в Русия през 1918 г. Н. Гумилъв се зарича, че неговите стихове ще го хранят, тази перспектива е невъзможна за Иванов. Освен трудностите с печатането и “камерния” характер на неговата лирика, трудности съществуват и поради вродения му речев дефект – фъфленето, което лишава поета от много публични изяви, макар той да участва в поетични вечери. Ето защо Иванов се заема усилено с поетически преводи.

През есента на 1918 г. Горки основава издателство “Всемирная литература”, което по думите на Иванов в спомените му спасява в тези размирни години редица писатели от гладна смърт, плащайки сравнително големи хонорари. Образоването на преводаческа студия в него създава възможност и за разцвет на техниката на превода.

Изпод перото на Г. Иванов в тези години излизат редица превъзходни преводи на поемите “Корсар”, “Мазепа” от Байрон, “Кристалел” на Колридж, “Орлеанската дева” на Волтер, редица стихотворения на Бодлер, Самен, Т. Готие, Ередия, Байрон (“Молитва природи”, “На смърт молодой леди” и др.). В годините 1919 – 1920 член на редколегията на “Всемирная литература” и ръководител на преводаческата студия “Звучаща раковина” е Гумилъв, който е и редактор на преводите на Иванов.

Временната невъзможност за печатане спомага за вътрешното узряване на поета. Годините 1917 – 1920 са години на активни творчески търсения за Иванов. Той работи в литературните студии, участва в самиздатското списание “Нов Гиберборей”. Умението за версифициране поетът притежава изначално, но започва да се учи постепенно не само “да вижда”, но и “да мисли”, ако използваме думите на Гумилъв в рецензия за стихосбирката “Вереск” на Иванов. Г. Иванов участва и в образувания през 1920 г. “Петроградски съюз на поетите”, който организира литературни вечери, създавайки

общество по подобие на “Бродячая собака”, където отново се събира петербургската интелигенция. В архива на РГАЛИ има бележки, доказващи активната организаторска дейност на Иванов и в този съюз.

Своеобразен център на литературния живот през периода 1919 – 1922 г. става Домът на литераторите, където се устройват лекции, концерти, литературни вечери, за които Иванов пише в спомените си. По това време е създаден и Домът на изкуствата, в който се организират редица студии и курсове, на които четат лекции Замятин, Гумилъв, Чуковски, участват Одоевцева, Берберова, Оцуп, Аненков, Ходасевич и др. Редица мемоаристи (в това число и Иванов) разказват за тези два дома – убежище на угасналите години (“аполонобродяче-собачие-годы” по израза на Одоевцева в едно писмо до Ю. Терапиано).

В първите години на революцията въпреки осъзнаването ѝ като зло Иванов продължава да пише изтънчени стихотворения с привычния си изящен стил. В тях рядко се чувстват отзвучите на времето. В годината на смъртта на Блок и Гумилъв – 1921 г., той пише стихове, в които звучи спокойна музика и класическа хармония.

*Солоноватый ветер дышит
Зеленеватый серп встает,
Насторожившись ухо слышит
Согласный хор земли и вод.*

(сп. “Дом искусства”, брой 2 (и последен)

През 1921 г. поетът продължава да вярва, да пише и да поощрява пишещите. В същия брой на списанието по повод на алманаха “Дракон”, като рецензира този неголям сборник, Иванов очертава обещаващите млади имена – Оцуп, Одоевцева, Сергей Нелдихен, В. Рождественски.

Показателен за литературните пристрастия, за лоялността на твореца и за своеобразната “двойна” гледна

точка е фактът, че в трудните за Блок години след написването на “Дванадесетте”, когато повечето литератори се отдръпват от него, Иванов е готов да издаде тази поема. Творецът смята, че дори и да е историческа грешка, “Дванадесетте” е гениално произведение, и вижда в него романтичната мечта на Блок за преобразяването на света.

След смъртта на Гумильов Иванов застава начело на Цеха, който до голяма степен е и негово дело. Но поетът няма нито опита, нито героичната биография на своя учител. В своя кръг обаче Иванов се слави като откривател на млади таланти, душа на обществото. Ценят го, но се страхуват от присмехулния му език.

Несъмнено акт на гражданска доблест е подготовената за печат книга с парижките разкази на Гумильов. Иванов подготвя и посмъртен сборник стихове на разстреляния поет, пише предговор към “Писма за руската поезия”. През 1921 г. издава в Петроград книгата стихове “Сады”, единодушно определяна като най-добрата книга на поета от ранния му период, според Евгений Витковски — “апотеоз на ивановския акмеизъм”⁷.

Обвиненията в “образцовост” и “празнота” не секват и след нейното излизане. Внимателният читател може да открие промените, настъпили в тези стихове, които на пръв поглед са твърде далече от грохота на епохата. Но традициите на романтизма, източните мотиви и старинни гравюри в тях са по-скоро някаква условност, зад която извират тревожни предчувствия за отиващата си култура, усещането за трагедийността на съществуването. В променения ритъм на поезията му Н. Богомолов вижда “прелома на времето, проявяващ се вътре в преломите на стиха”⁸.

До днес са открити повече от десет печатни отзива за “Сады”, повечето от които — ругателни. “Що за закъсниял романтик е посетил нашия сумрачен Петербург?... Г. Иванов умее само по малко да мечтае и попътно да стилизира природата в духа на любимите си “старинни

майстори”. – пише един критик⁹. Други го упрекуват в студенина и формална застиналост, в бездушно майсторство и превзетост. Даже бившият наставник на Иванов – Кузмин, пише иронично в своето “Писмо в Пекин”: “Относно колекционира, събирателя на порцелан, не знам как да бъде. Бих искал да му изпратя “Сады” на Г. Иванов, но по-подходящи ще бъдат “Марки порцелан”¹⁰.

Формалността, “боядисаната елегичност” и сладост Кузмин отбелязва и в статия “Парнаски заросли”, чийто ръкопис от 1922 г. се пази в РГАЛИ. В модност, превзетост и епигонство обвинява Иванов и Пьотър Потьомкин в рецензия, публикувана в сп. “Новости литературы”, 1922 г., брой 1. “На този поет – пише критикът. – сам Бог е отредил да бъде само сянка”. Интересен от гледна точка на някои обвинения в нравствено уродство, отправяни от Яновски (в емиграция), е фактът, че в памет на починалия в изгнание Потьомкин Иванов пише прочувствена и скръбна бележка.

Вероятно най-сбито общото мнение за “Сады” отразява Лев Лунц в рецензия, публикувана в “Книжный угол”, 1922 г.: “Като цяло стиховете на Г. Иванов са образцови и целият ужас е в това, че са образцови”. Една от малкото положителни оценки за “Сады” се съдържа в неподписан отзив от 3 януари 1922 г., публикуван в “Жизнь искусства”.

На обвиненията в естетизъм и модност още тогава се опитва да отговори близкият приятел на Иванов, поетът Г. Адамович, който доста точно набелязва най-характерните черти за младия автор от този етап. В рецензия за “Сады” той пише за “удивителния и неотразим лиризм” на тези стихове, като твърди (висша акмеистична похвала), че са малко стиховете в руската поезия, където с такава точност да е намерена всяка дума. “Едва ли това е естетизъм – пише той. – По-скоро това са условни знаци на безкрайното разнообразие и очарование на света... У Г. Иванов има усещане за хармонията и спокойствието на света като цяло”¹¹.

Именно тази особеност на Ивановата поезия, която се набелязва в рецензията на Адамович – преплитане на музикалното начало и романтичните мотиви с едно класически спокойно усещане за света като подреденост, затруднява лесните класификации, защото удобните и опростени схеми по отношение на тази поезия просто не функционират.

Положителна оценка на “Сады” дава и Константин Мочулски в статията си “Классицизм в современной русской поэзии”, публикувана в “Современные записки”, 1922 г., където той отбелязва характерни моменти за ранната лирика на поета и като цяло за неговото световъзприемане – “чистия му парнализъм”, пластичния принцип на стиховете и изключителната живописност и графичност на Иванов, нарича го “руския Теофил Готие” – определение, което преди това често е давано на Кузмин.

Последният сборник, който Иванов публикува в Петроград, е избрана лирика на поета и носи заглавието “Лампада. Собрание стихотворений. Книга первая”, 1922 г. Този сборник е съставен от ранни стихове на поета, писани до войната. Съветската преса реагира веднага на тези творби, така отдалечени от епохата. Категоричното мнение на поета от “Центрофуга” С. Бобров за “ювенилите” на Иванов е: “Този даже не знае, че нещо се е случило, при него всичко си е хубаво и тихо, не тряска.”¹²

Същината на повечето отзиви най-точно отразява неподписаната рецензия в сп. “Сибирские огни” от 1922 г., брой 4/5, заклеяваща поетовото неприемане на революционните промени, вкуса му към ретроспективни настроения: “Едва ли може да се намери друга книга, издадена в Русия през 1922 г., която да е по-пълно органично и непримиримо отрицание на революцията, отколкото “Лампада”. Като при стара генералша, при Г. Иванов всичко е в миналото”.

Ако поетът не беше написал повече творби, може би общият негативен тон щеше да преобладава, въпреки

че като удивително възприемчив поет, Г. Иванов би имал място в руската лирика като истински майстор на пластични творби, но щеше да бъде за литературната история светило от второстепенна величина. Показателен е фактът, че Зинаида Гипиус, която толкова цени Г.-Ивановото творчество в емиграция, не включва в книгата си “Осемдесет и осем съвременни стихотворения” (Пг., 1917) нито една творба на поета.

Най-строгият съдник на доемигрантската си поезия е самият Иванов, който донякъде я чувства като прелюдия към истинското си творчество. В края на живота си в писмо до Роман Гул от 10. III. 1956 г. той пише: “Вие не сте много осведомен по отношение на моята доемигрантска поезия. И плюйте на нея, нищо свястно няма в нея, одобрявах я на времето съвсем напрасно”¹³.

Разбира се, този строг самосъд е верен само отчасти. Поетът цени доемигрантското си творчество и включва много от доемигрантските си стихове в късните си сборници, издадени в емиграция.

И така – до заминаването си от Русия Г. Иванов има зад гърба си 12-годишно творчество. Той е известен в литературните кръгове като поет, автор на няколко стихосбирки. На читателите на “Руска воля”, “Аполлон”, “Гиперборей” и др. е познат и като критик и редактор. В илюстрираните списания от периода 1914 – 1917 г. младият Иванов донякъде завоюва позиции като прозаик. В годините след революцията и по-късно той работи върху много поетически преводи от френски и английски. В последните години преди отпътуването си Иванов се проявява и като изследвач на творчеството на Н. Гимилъв. По този начин в “петербургския” си период художникът се изявява многостранно, макар и не еднакво силно, в няколко творчески сфери, които, разглеждани поотделно и заедно, очертават кръга от литературните му интереси от ранния етап и творческия път на писателя. Нихилизмът и тоталното “загърбване” на “петер-

бургския” период на Иванов е несправедлива и неоправдана позиция. Забележително гъвкавият поет още в ранната си лирика усвоява, преработва, синтезира и проявява онези моменти, които ще узреят и ще се избистрят в емиграция. Естетическата еволюция на художника е мъчителен и противоречив, но единен процес и е невъзможно да разберем поетичния “пробив” на “късния” Иванов без “ранния” му художествен свят, без творческите търсения на младия петербургски поет.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Ал. Блок. Собрание соч. в восьми томах. Т. 6, с. 335.
- ² РГАЛИ, ф. 2155, оп. 1, № 11.
- ³ Сп. “Новый журнал”, САЩ, 1988, кн. 172–173.
- ⁴ Государственный литературный музей, ф. 247, оп. 1, д. 16.
- ⁵ Н. Берберова. Курсив мой. Мюнхен, 1972, с. 557.
- ⁶ Всеволод Пастухов. Страна воспоминаний. // Опыты, Нью Йорк, кн. 5, 1957.
- ⁷ Е. Витковский. Жизнь, которая мне снилась. // Г. Иванов. Собрание соч., Т. 1. М., 1994, с. 10.
- ⁸ Н. Богомилов. Талант двойного зренья. // Г. Иванов. Третий Рим. М., 1989.
- ⁹ Цит. по: Т. Алтырцева. Г. Иванов. Восточные мотивы. // Памир, бр. 2, 1989, с. 65.
- ¹⁰ М. Кузмин. Абраккас. Пг., 1922, бр. 2, с. 62.
- ¹¹ Цит. по: Т. Алтырцева. Г. Иванов. Восточные мотивы. // Памир, бр. 2, 1989, с. 65–66.
- ¹² Подписано “Э. Бик” Литературные края // “Красная новь”, 1922, бр. 2/6.
- ¹³ Сп. “Новый журнал”, 1980, бр. 140, с. 188.